

De verspreiding van het Woudaapje (*Ixobrychus minutus*) als broedvogel

door

S. BRAAKSMA

(Stafafdeling Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer, in samenwerking met het RIVON)
(RIVON-mededeling nr. 288)

(The distribution of the Little Bittern)

Inleiding

Het Woudaapje is een vogelsoort die, ondanks een vrij onopvallende levenswijze, steeds sterk de aandacht heeft getrokken van onze natuurliefhebbers.

Er zijn dan ook slechts weinig andere Nederlandse vogelsoorten, waarover zoveel is geschreven. Het schaarse voorkomen en het curieuze uiterlijk van de vogel zijn hieraan stellig in belangrijke mate mede debet.

Omdat er tot dusverre nog nimmer een uitvoerig samenvattend overzicht over de verspreiding van deze, ook uit een oogpunt van natuurbescherming zo belangwekkende soort is verschenen, werd in 1962 besloten tot het houden van een landelijk onderzoek.

Hoewel dit onderzoek tal van waardevolle gegevens heeft opgeleverd, noodzaakten verschillende omstandigheden de schrijver dezes om de definitieve uitwerking van de verkregen inlichtingen uit te stellen tot in 1967. Dit heeft als nadeel, dat een deel van de gegevens inmiddels wat verouderd is. Dit nadeel wordt echter voor een belangrijk deel gecompenseerd door het feit, dat in de tussenliggende jaren verscheidene aanvullende inlichtingen zijn verkregen, die nog in dit verslag konden worden opgenomen.

Methode

Reeds gedurende verscheidene jaren zijn door de Stafafdeling Natuurbehoud en door het RIVON aantekeningen gemaakt over alle in de literatuur en in de rapporten van vogelwerkgroepen, reservaatbewakers e.d. aangetroffen mededelingen betreffende het voorkomen van Woudaapjes gedurende de broedtijd, terwijl daarnaast terloops ook enkele gegevens werden genoteerd over de aankomst en de westrek van de vogels.

Deze gegevens werden in 1962 aangevuld met een aantal inlichtingen, die binnenkwamen naar aanleiding van oproepen tot medewerking, die werden toegezonden aan een aantal plaatselijke vogelkenners en die daarnaast werden geplaatst in vrijwel alle „vakbladen” op natuurbeschermingsgebied.

Zoals reeds werd vermeld, werden in de jaren 1963 t/m 1966 nog tal van aanvullende inlichtingen ingewonnen. Vrijwel alle aldus verzamelde gegevens zijn in een uitvoerig verslag verwerkt. In dit verslag zijn alle ons bekende waarnemingen opgenomen voor zover zij betrekking hebben op het broedseizoen.

Waarnemingen uit de perioden, waarin de meeste doortrek plaatsvindt, nl. de 2e helft van april, mei, de 2e helft van augustus en september, zijn alleen vermeld, als zo te zien de mogelijkheid bestaat, dat zij op broedvogels betrekking hebben. In de praktijk dus meestal alleen van plaatsen, waarvan uit andere jaren broedgevallen of waarschijnlijke broedgevallen bekend zijn, of waar zich op het oog geschikte broedbiotopen bevinden. Overigens vindt ook eind juli en begin augustus reeds doortrek plaats (zie Junge, 1954), o.a. van in België geboren jonge vogels, die aanvankelijk ten dele tijdelijk in noordelijke richting trekken (zie Verheyen, 1962 en 1963).

Teneinde een goede vergelijking mogelijk te maken met de nauw verwante Roerdomp, zijn in het overzicht de broedgebieden van het Woudaapje op dezelfde wijze ingedeeld als in de in 1954 en in 1958 verschenen overzichten over het voorkomen van de genoemde soort. Ter verdere oriëntatie zijn in een apart hoofdstuk tevens een aantal gegevens over de verspreiding van het Woudaapje in het buitenland opgenomen. Wegens plaatsgebrek moet in dit artikel worden volstaan met een samenvatting van het vornoemde verslag, dat inmiddels in gestencilde vorm reeds aan de meeste medewerkers aan het onderzoek is toegezonden. Eventuele verdere belangstellenden kunnen desgewenst ten allen tijde een exemplaar ter inzage krijgen van Staatsbos-beheer of RIVON.

B e t r o u w b a a r h e i d

De in dit rapport verwerkte inlichtingen mogen voor het overgrote deel zeker als zeer betrouwbaar worden aangemerkt. De bronnen waaruit is geput en de namen van de medewerkers zijn hiervoor een waarborg.

Bovendien is het Woudaapje een vogelsoort, die niet gemakkelijk met een andere zal kunnen worden verward. De mededelingen, die desondanks toch in twijfel zijn getrokken, zijn niet in het verslag opgenomen of hoogstens pro-memorie vermeld.

In bepaalde gevallen bestaat enige twijfel over de juistheid van de opgegeven aantallen. Het spreekt vanzelf dat deze twijfel ook in het verslag tot uitdrukking is gebracht.

G e s c h i e d e n i s v a n h e t o n d e r z o e k n a a r d e v e r s p r e i d i n g i n N e d e r l a n d

Alvorens tot een opsomming van de gegevens over te gaan, is het wellicht goed om even stil te staan bij de ontwikkeling van onze kennis van deze vogelsoort waarvan in 1838 werd medegedeeld, dat zij in N.W. Europa in ons land wellicht het meest algemeen voorkwam (Naumann, 1838).

De oudste geraadpleegde samenvattende gegevens uit eigen land zijn die van Herklots (1852). Blijkens zijn opgaven broedde de soort destijds aan met riet en hout begroeide oevers der meren in Zuid-Holland en werd deze in Noord-Brabant in het najaar herhaaldelijk geschoten. Schlegel (1858 en 1860) vermeldde dat het Woudaapje, dat toen tevens bekend stond onder de

volksnamen kleine butoor, woudhopje, houtbutoortje en woffer, in kleinen getale overal in ons land broedde aan met riet en hout begroeide oevers der zoete wateren.

Het is helaas niet meer na te gaan in hoeverre deze beschrijving juist was. Het lijkt evenwel gewenst om de aanduiding „overal in ons land” met de nodige reserve te beschouwen.

Zulks gelet op de voornoemde mededelingen van Herklots en de opgaven van Albarda (1884 en 1897), die alleen het broeden in Noord-Brabant, in Noord- en Zuid-Holland en in Friesland nabij Gorredijk vermeldde.

Snouckaert van Schauburg (1908) citeerde in zijn avifauna de gegevens van Albarda en vermeldde verder het broeden bij Maarsseveen en bij Kampen. Ook van Oort (1922) vermeldde het broeden in de 6 voornoemde provincies. Van Oort en Verwey (1925) noemden alleen Friesland, Noord- en Zuid-Holland en Utrecht met name.

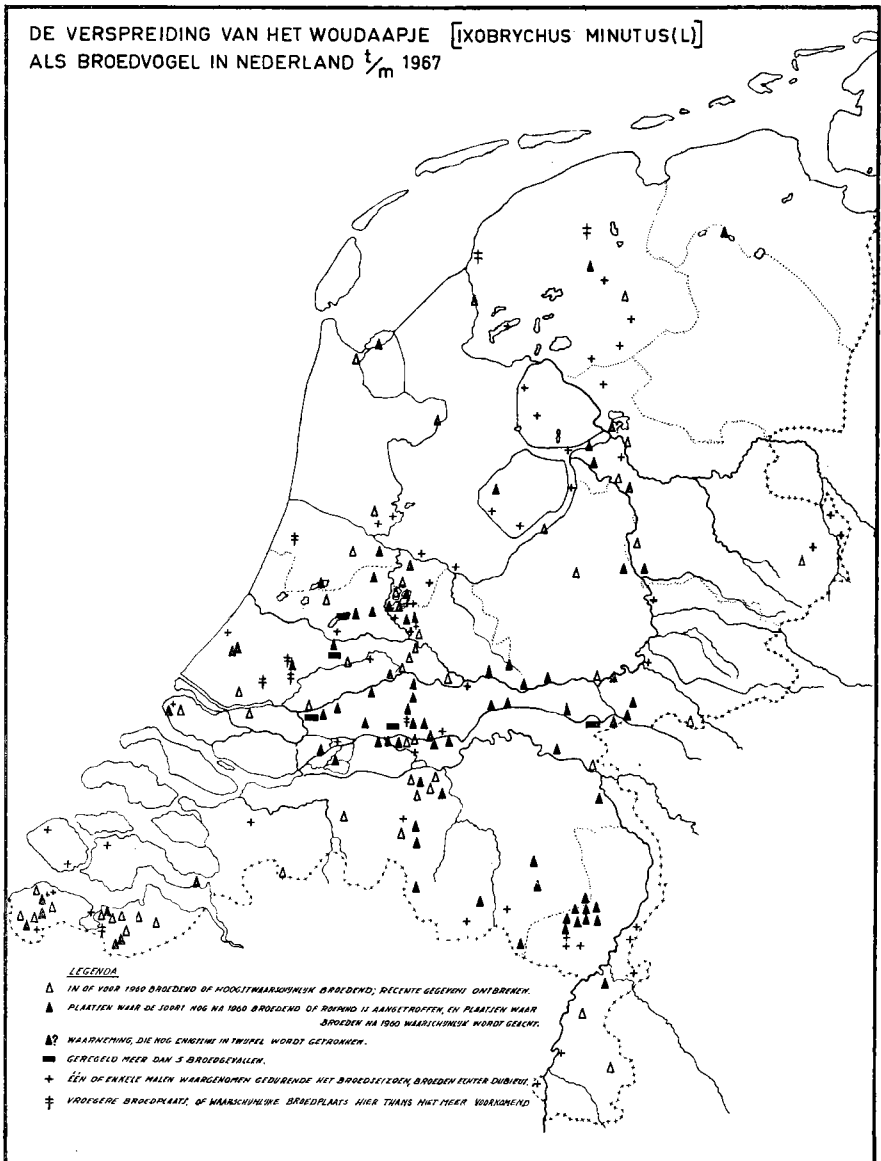
Haverschmidt (1942) heeft stellig het meest volledige overzicht tot dusverre gepubliceerd. Hij noemde de soort een vrij zeldzame, plaatselijk talrijker broedvogel, vooral in laagveenmoerassen, ook weleens in hoogveengebieden, waar hij broedt in het riet of in lage struiken in het moeras; hoofdzakelijk voorkomend in het westen en midden des lands, in het noorden veel spaarzamer. Het broeden werd vermeld op in totaal 28 verschillende plaatsen in 9 Nederlandse provincies.

Het meest recente korte samenvattende overzicht is dat van v. IJzendoorn (1950). Deze vermeldt het Woudaapje als een ongewone broedvogel op met riet begroeide meren en watervlakten met eilanden en riet en ook langs rietoeveren van rivieren en kanalen. De afhankelijkheid van grote oppervlakten riet zou volgens deze auteur de soort verhinderen om talrijk te worden. Als voornaamste broedgebieden zijn vermeld de plassengebieden in het laagveengebied van Zuid-Holland bij Ackersdijk, Reeuwijk, Sluipwijk en Nieuwkoop, waar in sommige jaren in totaal \pm 100 broedparen zijn vastgesteld. Het aantal wisselt. Er is schade bekend door verzamelaars en door het snijden van riet gedurende het broedseizoen. Verder wordt het Woudaapje beschreven als minder gewoon in de moerassige lage landen O. en W. van de Vecht in Zuid-Holland en Utrecht en ook minder geregeld in andere delen van het land: Kampereiland en vele andere plaatsen, waar incidenteel broedend.

Het huidige voorkomen in Nederland.

a. *Algemene omschrijving:*

Uit het overzicht blijkt, dat zelfs aan de omschrijving in de laatstgenoemde samenvatting nog wel wat dient te worden gewijzigd en toegevoegd, als men werkelijk een goed beeld wil geven van de huidige verspreiding in ons land. Met name de afhankelijkheid van grote oppervlakten riet dient zeer sterk in twijfel te worden getrokken. De soort blijkt immers vaak te

240.40

broeden en te fourageren op plaatsen met relatief kleine oppervlakten riet, zoals bijv. langs fortgrachten en wielen.

Wat de rietoppervlakte betreft, lijkt er in Nederland geen enkele reden aanwezig, waarom de stand niet tenminste honderd maal zo hoog zou kunnen zijn als zij thans is. Er zij slechts gewezen op het vrijwel ontbreken

van de soort in de moerasgebieden en in de rietkragen langs de oevers van de meren in N.W. Overijssel en Friesland!

Verder dient bij de opsomming van de huidige goede broedplaatsen Ackersdijk, gezien de gewijzigde omstandigheden, achterwege te blijven. In plaats hiervan kunnen beter het Lingegebied, de omgeving van Ooij en de krekens in Zeeuws-Vlaanderen worden genoemd. Naast de schade door verzamelaars en rietsnijders zou ook die door speedboten kunnen worden vermeld. Voorts dient te worden opgemerkt, dat het aantal broedparen in de plassengebieden bij Nieuwkoop en Reeuwijk op vele plaatsen ook zonder dergelijke duidelijk aanwijsbare oorzaken is verminderd. Het lijkt zeer wel mogelijk, dat deze achteruitgang zal blijken samen te hangen met diverse sterk toegenomen recreatie-activiteiten ter plaatse.

Bij de vermelding van de Vechtplassen zou „Zuid-Holland” door „Noord-Holland” en „minder gewoon” door „vrij gewoon” moeten worden vervangen, terwijl i.p.v. „minder geregeld in andere delen van het land” beter „geregeld in andere delen van het land” kan worden geschreven met andere voorbeelden, zoals in casu de Oude Rijnstrangen bij Lobith en de omgeving van Nederweert. Het is tenslotte wellicht van belang om er op te wijzen, dat naarmate het aantal broedparen op de van ouds bekende goede broedplaatsen terugloopt, er steeds meer al dan niet incidentele broedgevallen worden gesignaleerd op plaatsen, waar de soort vroeger wellicht niet voorkwam. In de noordelijke provincies behoort het broeden van Woudaapjes echter nog altijd min of meer tot de uitzonderingen. De soort nadert hier trouwens de noordgrens van haar verspreidingsareaal.

b. *Overzicht van broedplaatsen en plaatsen waar de soort gedurende het broedseizoen is waargenomen* (deze gegevens zijn, zoals reeds werd vermeld, per biotoop gerangschikt).

1. *L a a g v e e n m o e r a s s e n* (waartoe gerekend alle uitgestrekte rietlanden, zeggemoerassen, verlandende petgaten etc.).

In deze gebieden blijken thans wellicht $\pm 24\%$ van de Nederlandse Woudaapjes te broeden. Er zijn overigens uiteraard verschillende overgangsvormen tussen deze categorie en de volgende. De navolgende gegevens werden bekend *):

Elsburger Onland bij Paterswolde: vóór 1962 x, 1962 b, later Δ ; Merriedobben bij Kleine Geest, gem. Tietjerksteradeel: 1954, 1955 en 1956 1 δ , later Δ ; Oude Venen c.a. bij Eernewoude: 1919 1 δ , daarna geregeld tot 1931 x, 1947, 1948,

*) Verklaring van de gebruikte tekens en afkortingen:

Δ = afwezig of althans verdwenen als broedvogel;

? = „vroeger” voorkomend, geen gegevens over latere jaren;

x = waargenomen, broeden niet zeker;

2 = 2 roepende δ δ ;

b = broedvogel;

2bp = 2 broedparen;

2n = 2 nesten.

1950, 1951, 1958, 1959 en 1960 x, 1961 1n, 1964 en 1966 x; Groote Veenpolder, gem. Smallerland: 1932 x, later ?; Rottige Meenthe bij Nijtrijne, gem. Weststellingwerf: 1965 1 ♂, 1966 en 1967 vermoedelijk Δ; Lindevallei bij Wolvega: 1907 en 1939 x; Moerasgebied tussen Kalenberg en Nederland: 1937 x; Moerasgebied bij Belt-Schutsloot: 1962 1n?; De Hel bij Veenendaal: 1935, 1951 en 1953 x, 1965 1 n; Molenpolder en andere Maarsseveense plassen; 1901 1 n, 1951 b, 1955 2 of 3bp; 1957 t/m 1960 2bp, 1962 3 of 4 bp, 1963 minstens 2bp?, 1964 3 of 4 bp?, 1965 minstens 2 bp, 1966 minstens 3 bp?; Moerasgebied bij Kortenhoef: 1938 minstens 2 bp, 1939 1 bp, 1941 1 bp, 1942 minstens 2 bp, 1943 minstens 3n, 1944 x, 1947 1 of 2 n, 1949 wellicht 8 bp, 3 n, 1950, 3 n, 1957 b, 1960 verscheidene bp, 1964 b, 1966 minstens 2 bp?, 1967 wellicht 3 à 4 bp, 1 n; Moerasgebieden langs de Drecht bij Nieuw-Loosdrecht: 1944, 1959 en 1960 x; Trekaten bij Tienhoven: omstreeks 1950 geregeld b; Veenderij in de Bethunepolder bij Maarssen: 1950 en 1951 x; Kievitsbuurt bij Breukelen: 1953 x, 1962 2 n, 1963 3 n, 1964 2 bp?, 1967 tenminste 2, wellicht zelfs 4 bp; Moerasgebied bij Nederhorst den Berg: 1964 1 n; Moerasgebied nabij „Ris Verde” te Nieuwersluis: 1954 x, later ?; Ankeveense plassen: 1911 1 n, 1918 enkele n, 1931 7 bp, 1933 en 1950 b, 1954 1 bp, 1965 en 1966 1n; Botshol bij Abcoude: 1939 x, 1941 ± 5 bp, 1942 1 of 2 bp, 1943 2 ♂ ♂, 1944 x, 1946 3 bp?, 1949 1 n, 1951 wellicht 2 bp, 1957 x, 1962 wellicht enkele bp, 1 n, 1964 4 à 5 bp, 2 n, 1965 2 of 3 bp, 1 n, 1966 2 of 3 bp, 1967 wellicht 5 bp, 1 n; Vinkeveense plassen: 1965 2 bp?; Naardermeer: 1920—1923 1 ♂, 1943, 1959 en 1961 x, 1963 wellicht b, 1965 b; Petgaten in de Polder Groot Westveen, gem. Mijdrecht: 1967 2 bp; Akkerswade bij Diemen: 1944 en 1959 x, 1963 1 bp, 1964 x; Oeverlanden Nieuwe Meer bij Amsterdam: 1943 x, 1945 en 1946 1 bp, 1947 1 n, 1952 2 bp, 1959, 1961 en 1964 x, 1966 en 1967 wellicht Δ; IJperveld: vóór 1942 1 n, 1946 2 n, 1954 1 n ?; Oostzijdeveld: 1963 x; Nieuwkoopse plassen: 1912 algemeen b, 1932 2 n, 1933 b, 1940 ± 25 bp, 6 n, 1944 1 n, 1945 70 à 80 bp?, 7 n, 1947 1 n, meerdere bp, 1948 ± 30 bp, 10 n, 1949 ± 20 bp, 1950 17 à 18 bp, 1952 ± 12 bp, 8 n, 1953 en 1954 ± 25 bp, enkele n, 1961 1 n, meerdere bp, 1962 tenminste 10 bp, 1 n, 1963 tenminste 25 bp, 1964 weer verschillende b, 1 n, 1967 bij Noorden tenminste 4 bp, ook elders vrij veel b. Voormalige Sevenhuysense Bosch: in 17e eeuw b, later Δ; Voormalige Schollevaarseiland bij Nieuwerkerk a/d IJssel: 1861 b, later Δ; Ackerdijksche plassen bij Overschie: 1907 algemeen b, 1912 10 à 12 bp, 1 n, 1916 wellicht 5 bp, 3 n, 1923 verschillende b, 1 n, 1935 3 à 4 bp, 1936 ± 5 bp, 1939 wellicht 3 bp, 1940 ± 6 bp, 1943 minstens 3 bp, 1944 tenminste 2 bp, 1948 2 bp, 1950 en 1951 1 bp, 1954 wellicht 3 bp, 1960 x, later Δ; Moerputten bij 's-Hertogenbosch: 1960 1 ♂, later Δ ?.

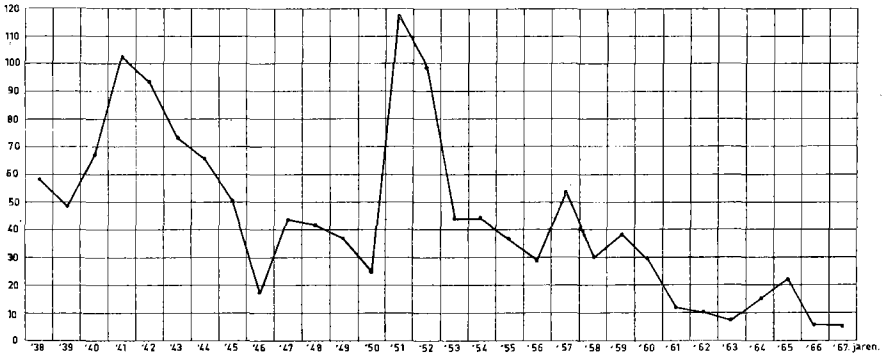
2. Oeverlanden van grote meren (omvattend de meer of minder brede verlandingszones van uitgestrekte wateren).

In deze gebieden blijken thans wellicht nog slechts ± 8% van onze Woudaapjes te broeden. Er dient op te worden gewezen, dat de ernstige achteruitgang te Reeuwijk aansprakelijk is voor een sterke teruggang van het percentage broedgevallen in deze categorie, vroeger bedroeg dit nl. wellicht tenminste 30%! De navolgende gegevens werden bekend: Leijen: 1965 1 bp; Fluessen: 1949, 1952 en 1964 x; Zwarte Meer: 1958 en 1959 x, 1961 1 ♂, 1962 t/m 1964 x, 1965 b, 1966 en 1967 wellicht 1 bp; Veluwe-meer: 1959 en 1960 1 n, 1964 x; Breukelerveense plas: 1960 x; Loenerveense plas: 1965 en vroeger verschillende bp; Westeinder plas: 1937 wellicht 2 bp,

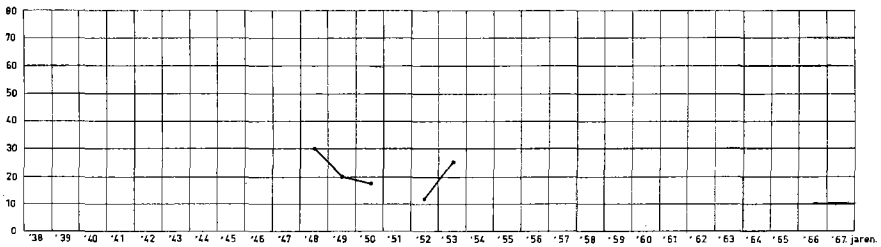
1962 en vroeger geregeld 1 bp; Langerarsche plas: 1962 2 bp, daarvoor lang Δ ; Reeuwijkse en Sluipwijkse plassen: wellicht reeds in 1852 b, 1912 b, 1920 en 1921 1 n, 1928 2 n, 1929 6 n, 1931 tenminste 24 bp, 1933 veel bp, 1938 t/m 1967 zie grafiek.

AANTAL BROEDPAREN VAN HET WOUDDAAPJE OP DE REEUWIJKSE EN SLUIPWIKSE PLASSEN.
BLUKENS GEGEVENS VAN DE HEER C.v.d.STARRE.

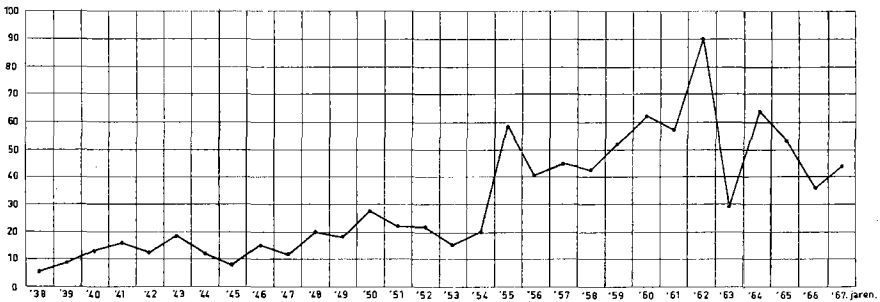
aantal
paren.

AANTAL BROEDPAREN VAN HET WOUDDAAPJE OP DE NIEUWKOOPSE PLASSEN.

AANTAL BROEDPAREN VAN HET WOUDDAAPJE ELDERS IN ONS LAND.
(INCIDENTELE OPGAVEN + OPGAVEN N.A.V. CENSUS IN 1962)

3. Geëutrophiëerde vennen (= oorspronkelijk voedselarme heidevennen, die door de toevoer van voedselrijk water of een bemesting een rietbegroeiing hebben gekregen).

In deze vennen huizen $\pm 12\%$ van onze Woudaapjes. De navolgende inlichtingen werden verkregen:

Bergvennen bij Lattrop: 1959 x; Lonnekermeer, gem. Hengelo: 1962 x; Bleeke Meer bij Uddel: 1957 b; Maatjes bij Nieuwmoer, gem. Zundert: 1948 en 1958 b, later wellicht Δ ; Flaas bij Lage Mierde: 1955 en 1956 b, 1958 1 δ , 1959, 1960 en 1961 Δ , 1962 1 bp, later wellicht Δ ; Allemansven bij Moergestel: 1961 b; Kolkven bij Oisterwijk: 1917 en 1920 x, 1930 wellicht b, 1958 1 δ , 1962 x; Galgeven bij Berkel-Enschot: 1954 en 1955 x; Visvijver bij Bergeijk: 1946, 1950 en 1960 x; Beuven bij Lierop: 1951, 1959, 1963 en 1964 1 δ ; Visvijvers te Valkenswaard: 1947 2 δ , 1948 en 1949 x, 1950 1 δ , 1952 x, 1958 verschillende bp, 1961 en 1962 1 n, 1963 2 n, 1964 2 of 3 bp?, 1965 tenminste 2 bp, 1966 b, 1967 1 δ , mogelijk 2 bp; Goor bij Soerendonk: 1965 x; Hoort bij Dorplein, gem. Budel: 1952, 1955, 1960 en 1961 x, 1962 1 n, 1964 x; Snep te Helden: 1963 mogelijk 3 bp, 1 n, 1966 2 n; Visvijvers langs de Noordervaart bij Nederweert: 1955 1 δ , 1962 1 n, 1965 3 of 4 bp, 1 n; Landgoed „t Kruis” bij Nederweert: 1953 x, 1957 1 bp; Grote Moost, gem. Nederweert: 1962 1 bp, 1965 tenminste 2 bp, 1966 wellicht 2 bp; Schoorven tussen Weert en Nederweert: 1963 1 δ ; Banen, gem. Nederweert: 1950 x; Moeselerpeel bij Weert: 1952 en 1965 x; Roevenderpeel bij Weert: 1897 x?, 1951 x; Vennen bij Melick-Herkenbosch: 1957 x.

4. Beken en afgesneden beeklopen

In de moerasvegetaties langs de beken blijken slechts op enkele plaatsen mogelijk Woudaapjes te nestelen; in totaal wellicht slechts $\pm 1\%$ van onze broedvogels:

Dinkel, nabij de Liest: 1958 x; Leij ten oosten van Tilburg: 1956 1 δ ; Molenplas bij de Jansberg te Mook-Middelbaar: 1954 1 δ ; Swalm ten oosten van Swalmen: 1953 x; Oude Roer bij St. Odiliënberg: 1961 en vroeger x.

5. Moerasvegetaties in rivierdalen (hieronder ressorteren behalve rivieroeveren tevens de moerasvegetaties van wielen, tichelgaten, oude rivierlopen, eendekooien en dergelijke terreinen in de stroomgebieden van de rivieren).

In deze gebieden blijken wellicht tenminste 26% van onze Woudaapjes te broeden:

Tjonger bij Oudehorne: 1961 x; Zwarte Water bij Zwartsluis en Hasselt: vóór 1945 meermalen en in 1964 één keer x; Stroomgebied van de IJssel: op Kampereiland in en vóór 1926 geregeld x, in 1938 x; op de Nateers bij Kampen 1907 wellicht 1 n, 1919 1 n, 1926 x, 1936 en 1960 1 n, ook daarna wellicht b; bij Katerveer omstreeks 1926 wellicht b; in Polder Oldeneel bij Zwolle 1962 1 n; nabij Windesheim 1967 x; tussen Deventer en Olst 1942 mogelijk 2 bp, 1959 1 n; kleigaten steenfabriek Diepenveen 1964 x; kleigaten bij Terwolde, gem. Voorst 1947 x, 1948 1 n, 1953 weer b, 1954 t/m 1962 geregeld x; Douwelerkolk bij Schalkhaar 1942 1 n, 1943 2 n, \pm 1950 t/m 1962 geregeld x; nabij Zutphen 1918 b ?; fortgracht bij Doesburg 1937 wellicht b, 1954 x; Lathumse waard 1965 x; bij IJsseloord 1941 1 n, 1942 1 bp, 1944 1 n, 1947 x; Stroomgebied van de Oude IJssel: tichelgat in het Azewijnsche en Netterdensch Broek 1956 wellicht b; Stroomgebied Rijn en Lek: Oude Rijnstrangen bij Lobith en Oud-Zevenaar 1936 1 n, 1940 en 1941 b, 1954 en 1960 x, 1961 b, 1962 wellicht 3 bp, 1964 en 1965 x, 1967 2 à 3 bp; tichelgaten bij de Noordberg te Renkum

1955 1 bp, 1956 wellicht 2 bp, 1957 en 1958 2 ♂♂, 1959 wellicht 1 bp, 1963 b, 1964 x, 1967 b; kleiputten van steenfabriek „de Blauwe Kamer” bij Rhenen 1941 en 1942 geregeld x, 1943 Δ, 1953 1 bp, 1964 1 n, 1965 x; Hank bij Amerongen 1967 1 ♂; oude rivierarm bij steenfabriek „de Roodvoet”, gem. Maurik 1954 x; gracht fort Honswijk, gem. Tull en 't Waal vóór en in 1953 b, later Δ?; oude Lekarm bij Uitweg, gem. Lopik 1966 wellicht 1 bp, 1967 Δ; nabij Lekkerkerk ± 1911 b, later Δ?; stroomgebied van de Hollandse IJssel: nabij Montfoort 1932 x; stroomgebied van de Linge: 1933 bij Gorkum 3 n, 1935 tussen Asperen en Leerdam x, tussen Leerdam en Heukelum x, bij Gorkum 3 n, 1936 bij Gorkum 2 n, 1941 bij Leerdam 1 bp, bij Spijk 2 n, 1948 tussen Beesd en Gorkum tenminste 14 bp, 1951 bij Heukelum tenminste 3 bp, bij Spijk b, 1952 tussen Beesd en Gorkum ± 15 bp, 1953 Begijnwaard tussen Gorkum en Spijk 1 n, 1955 langs de Linge tussen Beesd en Asperen 2 bp, tussen Gellicum en Asperen bij het Kraaienwiel 1 n, bij fort Nieuwesteeg 1 bp, langs de Linge tussen Leerdam en Asperen 1 bp, tussen Kedichem en Arkel ± 7 bp, 1956 t/m 1958 tussen Beesd en Leerdam 4 à 5 bp, bij fort Nieuwesteeg 1 bp, bij Kedichem b, Koornwaard bij Heukelum 2 bp, langs de Linge bij Spijk 1 bp, Begijnwaard tenminste 2 bp, 1959 tussen Beesd en Leerdam 4 à 5 bp, 1 n, bij fort Nieuwesteeg 1 bp, tussen Leerdam en Arkel 7 bp, waarvan 2 op de Koornwaard, Begijnwaard tenminste 3 bp, 1960 tussen Beesd en Leerdam 4 à 5 bp, bij fort Nieuwesteeg Δ, Galgenwiel bij Asperen 1 bp, langs de Linge bij Heukelum 1 bp, Koornwaard tenminste 2 bp, Begijnwaard 3 à 4 bp, 1961 tussen Beesd en Leerdam 2 bp, nl. 1 bij het Kraaienwiel en 1 bij fort Asperen, Galgenwiel 1 n, langs de Linge bij Heukelum 1 bp, Koornwaard 2 n, Begijnwaard 3 à 4 bp, 1962 bij Acquoy x, Kraaienwiel 1 bp, nabij fort Asperen 1 bp, tussen Asperen en Leerdam 1 bp, Galgenwiel 1 bp, tussen Leerdam en Arkel 5 bp, waarvan 1 nabij Heukelum en 2 op de Koornwaard, Begijnwaard 3 à 4 bp, 1965 bij Gellicum x, bij Kedichem wellicht 2 bp, 1967 langs Linge bij Asperen, Leerdam en Heukelum Δ?, langs Nieuwe Zuiderlingedijk x, Begijnwaard 2 à 3 bp; tussen Lek en Linge aan de wielen langs de Diefdijk: 1952 de Waai bij Schoonrewoerd weer b, 1957 t/m 1960 wiel bij de spoorlijn 1 of 2 bp, Schoonrewoerdse wiel 1 bp en de Waai bij Schoonrewoerd 1 bp, 1961 wiel bij de spoorlijn Δ, Schoonrewoerdse wiel 1 bp, Waai bij Schoonrewoerd 1 bp, 1965 wiel bij Everdingen wellicht b; oeverlanden van de Giessen: 1962 nabij Giessenburg 1 bp; stroomgebied van de Waal: Oude Waal op Bijlandse Waard nabij Lobith 1961, 1963 en 1964 x, Millingerwaard bij Erlecom 1959 wellicht b, 1962 en 1964 b, Ooypolder c.a. bij Ubbergen 1940 en 1941 x, 1950 b, 1957 x, 1959 2 bp, nl. 1 in de Ooypolder en 1 bij de Oude Waal, 1960 en 1961 x, 1962 aan de Ooysche Graaf, in de Groenlanden en aan de Oude Waal in totaal ± 19 bp?, 1964 Ooysche Graaf 7 bp, Groenlanden 3 bp, Oude Waal 2 bp, 1965 Ooysche Graaf 5 bp, Groenlanden 2 bp, Oude Waal 1 bp, 1966 Ooysche Graaf 4 bp, Groenlanden 2 bp, Oude Waal 1 of 2 bp, 1967 Ooysche Graaf 3 bp, Groenlanden 3 tot 5 bp, Oude Waal 1 of 2 bp, bij fort Oosterhout 1967 wellicht b, wiel bij Eldiksehoek te Ochten 1960 en 1962 wellicht b, Gat van Marie, gem. Echteld 1965 wellicht b, 1967 1 ♂, Buitenkil bij Waardenburg 1954 x, wiel bij Hurwenen 1959 x, Kil van Hurwenen 1955 3 bp, 1956 4 bp, 1957 3 bp, 1958 2 bp, 1959 3 bp, 1960 1 bp, 1961 2 bp, 1962 2 bp, 1963 t/m 1966 Δ?, 1967 1 bp, Kloosterwiel bij Zaltbommel 1956 t/m 1961 1 bp, wiel in uiterwaard bij Zuilichem 1952 1 bp, wielen aan de Meidijk bij Zuilichem 1956 t/m 1960 1 bp, 1961 en 1962 Δ?, kleiputten bij Zuilichem 1961 x, kleiputten in de Crobsche Waard bij Haaften 1956 t/m 1962 en 1967 x, kleiputten bij Vuren 1959 en 1965 x, kleiputten in het Munnikenland nabij Kasteel Loevenstein 1956 t/m 1962 wellicht tenminste 1 bp, vestinggracht Woudrichem 1962 1 bp; stroom-

gebied van de Maas: bij Maastricht vóór 1910 x, bij Borgharen omstreeks 1910 en 1955 x, bij Limmel 1949 x, bij Elsloo 1929 x, bij Stein 1965 x, bij Belfeld 1928 x, de Vilt bij Beugen 1948 x, 1951 1 ♂, 1962 2 of 3 bp, 1 n, Wijchense Ven 1951 wellicht 1 bp, 1955 x, 1961 x, 1965 en 1967 wellicht 1 bp, Meertje van Engelen 1904 1 bp, 1950 wellicht 1 bp, 1957 x, later wellicht Δ , wiel bij eendenkooi te Haarsteeg vóór 1948 x, 1948 1 n, 1949 t/m 1962 x, Nieuwe Wiel bij Haarsteeg 1957 x, kleiput bij fort Poederoyen 1960 x.

6. Rivierdelta-gebieden (hiertoe zijn gerekend de Biesbosch en andere buitendijkse gronden langs de benedenloop van onze grote rivieren die in belangrijke mate door de wisselwerking van eb en vloed worden beïnvloed).

In deze gebieden nestelen slechts op enkele plaatsen Woudaapjes; in totaal wellicht slechts \pm 1% van onze broedvogels:

Dordtse Avelingen bij Gorkum 1955 1 bp, 1956 x, later Δ ?; Biesbosch van 1932 t/m 1952 vijf maal x, o.a. langs het Hollandsch Diep in 1942, in de Brabantse Biesbosch in 1952 en op de Vischplaat in 1953, 1960 wellicht 3 bp, nl. 1 aan het Kwalgat en 1 aan het Noorderdiep in de Polder de Biesbosch en wellicht 1 in de Notarishoek; 1962 langs het Moldiep x, 1964 langs de Sneepkil, in de Dordtse Biesbosch en in het Gat van Loopgauw x, 1965 in het Buitenkooigat x; Vondelingenplaat bij Pernis 1954, 1955 en 1956 x, 1959 en 1962 wellicht x.

7. Hoogvenen en mesotrophe veencomplexen

De hoogveengebieden zijn hoogstens plaatselijk nog van enige betekenis als broedgebied voor Woudaapjes. In totaal nestelt stellig minder dan 1% van onze broedpopulatie in deze gebieden.

Over het broeden of mogelijk broeden van Woudaapjes in deze terreintypen kan worden medegedeeld, dat de soort volgens literatuurgegevens in 1926 in Limburg mogelijk evenals in Noord-Brabant broedde in het Peelgebied, terwijl in 1942 het broeden in hoogveenplassen in ons land zonder een nadere plaatsaanduiding werd vermeld. Mogelijk vormen opgaven over het doden van een Woudaapje bij Weert in 1897 en in de Peel bij Venray in 1899 de oorsprong van de vernoemde berichten. Er bestaat echter eveneens een gerede kans dat de auteurs doelden op de in dit verslag onder de categorieën 3 en 10 vermelde broedgevallen bij Helden en Nederweert. Plaatsen waar nog Woudaapjes zouden kunnen broeden in nog niet ontgonnen Peelgebieden zijn de Groote Peel bij Asten en Nederweert en de Peelgebieden bij Helenaveen en Griendtsveen. Er zijn daar echter v.z.b. nog nimmer Woudaapjes waargenomen.

8. Duinmeertjes

Er zijn alleen aanwijzingen dat de laatste jaren min of meer geregeld Woudaapjes broeden in de duinplassen op Voorne.

Elders in onze duingebieden ontbreekt de soort als broedvogel.

Het percentage broedvogels in deze categorie blijft dan ook waarschijnlijk beneden 1%:

Duinplassen bij Wassenaar 1963 x; Breede Water op Voorne 1965 x; Quackjeswater op Voorne 1964 wellicht 1 bp, 1965 1 bp, 1966 1 of 2 bp; Kooiplas te Oostkapelle 1947 x.

9. Niet ingedijkte oeverlanden van het IJsselmeer, met de Noord-Oost Polder en Oostelijk Flevoland. Er zijn een aantal waarnemingen bekend, die er op kunnen wijzen dat het Woudaapje mogelijk plaatselijk incidenteel broedt. Er is echter nog geen enkel broedgeval met zekerheid vastgesteld. Het percentage broedvogels in deze categorie blijft derhalve vooralsnog beneden 1%;

Kooiwaard bij Piaam: 1936 mogelijk b; Noord-Oost Polder: 1955 nabij Emmeloord x; 1967 Eendenplas bij Creil x; Kattenwaard bij Kampen 1963 x; Oostelijk Flevoland: 1958 en 1959 bij gemaal Lovink x; 1959, 1963 3 n, 1964 nabij de Knardijk x; 1964 in zuigput bij Lelystad wellicht 1 bp; moerasgebied bij de Eemmond 1955, 1960, 1961 en 1964 x; IJsselmeerkust nabij Valkenveen 1956 x; de Ven bij Enkhuizen 1964 mogelijk 1 bp; Wieringermeer: 1943 wellicht aan het Wieringerrandkanaal, waar ook na 1950 vrij geregeld x, toen echter wellicht broedend in nabij gelegen Boezem van de Waard-Nieuwlandpolder (zie categorie 10).

10. Kreeken, smalle binnenwateren en boezemgebieden in polders.

In deze gebieden nestelen thans wellicht $\pm 25\%$ van onze Woudaapjes: rietkragen langs brede sloot tussen Zürich en Harlingen 1949 wellicht b, later Δ ; rietkragen langs sloten bij Gaast 1936 mogelijk b; omgeving Gorredijk in vorige eeuw b, later Δ ?; kleigat bij Hasselo, gem. Hengelo vóór 1962 x, 1962 1 n; gracht van fort Rhijnauwen bij Bunnik: 1951 1 n, 1952 wellicht 1 bp, 1954 1 bp, 1955 wellicht verschillende bp, later Δ ?; vijver in v. Boetzelaer-park te De Bilt 1967 x; opspuitingsterrein van de Pegus bij Utrecht 1961 1 bp, later Δ ; gracht van fort Lunetten te Utrecht vóór 1962 wellicht soms b, 1962 x; noordelijke oever van het Amsterdam-Rijnkanaal tussen Houten en Jutphaas 1949 mogelijk b; later wellicht Δ ; rietput ten oosten van de Rijksweg tussen Vreeswijk en IJsselstein 1959 1 δ , 1966 en 1967 Δ ; oeverlanden van de Bijleveld bij Kockengen 1944 t/m 1961 geregeld b, van 1962 t/m 1966 wellicht Δ , 1967 x; Binnenbreek bij Zuiderwoude 1964 x; Varkensland bij Watergang 1964 x; Boezem van de Waard Nieuwland-polder op Wieringen 1950 tenminste 4 δ δ , 1955 en 1956 1 δ , 1960 1 n, 1961 tenminste 2 δ δ , 1 n, 1962 2 δ δ , 1963 δ , 1964 en 1965 x, 1966 1 δ , 1967 x; Lotmeer bij Anna-Paulowna 1938 1 n, 1939 x; rietmoeras te Penningsveer bij Haarlem vanaf ± 1900 t/m 1930 geregeld 1 of 2 bp, 1931 1 n, later Δ ; Grecht bij Zegveld 1953 x; gracht van fort Wierickeschans bij Bodegraven 1963 en 1966 wellicht 1 bp; rietkragen langs spoorlijn bij Hekendorp 1949 1 n, later ?; Korenmolengat bij Zevenhuizen 1967 1 n; de Zouwe tussen Ameide en Meerkerk 1952, gem. Lexmond 1 n, 1962 te Meerkerk x, 1965 weer b, 1967 x; nabij Brandwijk, gem. Molenaarsgraaf 1952 wellicht b, 1956 1 n, 1961 en 1962 1 n, wellicht 4 bp; boezemgebieden bij Kinderdijk en Elshout 1942 b, 1 n, 1943 2 bp, 2 n, 1945 en 1946 wellicht weer 2 bp, 1951 b, 1958 x, vóór 1962 meer malen x, 1962 b, 1965 tenminste 1 bp, 1966 wellicht 8 bp, 1967 tenminste 5 bp; Plassen langs Rijksweg bij Nootdorp 1964 b; Goowetering nabij vliegveld Ypenburg 1940 b, 1952 2 bp, 1964 b; Vlaardinger Vlietlanden 1956 1 n, 1960 wellicht b, 1964 x, later hoogstwaarschijnlijk Δ ; Meertje de Waal bij Oostvoorne voor 1938 geregeld x, 1938 Δ , daarna tot 1950 wellicht min of meer geregeld b, later Δ ?; kreek bij Rilland-Bath 1951 wellicht b, 1967 x ?; Schengen in de Wilhelminapolder bij Goes 1937 x; kreek bij Rammekenshoek te Ritthem 1961 x; Zwarte Gat bij Groede 1955 1 δ , 1957 t/m 1967 enkele malen x; Boskreek, gem. Groede 1957 t/m 1967

enkele malen x; Baarzandsche Kreek, gem. Groede 1957 t/m 1966 enkele keren x, 1967 1 bp; Nieuwkerksche Kreek, gem. Groede 1957 t/m 1967 enkele keren x; Groote Gat bij Oostburg 1946 en 1952 x, 1955 wellicht 2 bp, 1956 x, 1958 b, 1959 wellicht 1 bp, 1960 b, 1963 t/m 1966 geregeld b; Blontrok bij Waterlandkerkje 1957 en 1958 1 bp; Bonte Kot bij De Rotte, gem. Aardenburg 1945 b, 1957 t/m 1967 enkele keren x; Sluise Vaart, gem. Sluis 1957 t/m 1959 b, 1958 1 n; Stierskreek bij Sluis 1956 en 1957 b, 1958 tenminste 3 bp, 1964 t/m 1966 b; Masjeskreek, gem. Aardenburg 1957 t/m 1967 enkele keren x; Kreek bij Stroopuit, gem. IJzendijke 1957 b; Kreek in de Clarapolder, gem. IJzendijke 1957 t/m 1967 enkele keren x; Philippine 1957 x, 1958 en 1959 tenminste 1 bp, later Δ ; krekken in de Lovenspolder bij Hoek 1958 wellicht 1 bp; Boeregat bij Hoek 1958 1 bp; Braakman bij Hoek 1965 en 1966 x; Blikke Weitje bij Hoek, 1967 wellicht b; Canisvluit bij Sas van Gent 1962 b, 1964 en 1965 x; Kreek bij de Zwarte Hoek, gem. Westdorpe 1967 x; Axelse kreek 1958 en 1960 mogelijk 2 bp; Dries-Arendskreek, gem. Axel 1958 wellicht 1 bp; Othenesche kreek bij Zaamslag 1958 b; Koegat bij Rapenburg 1946 mogelijk 1 bp; Groot-Eiland bij St. Jansteen 1946 1 bp, 1964 en 1965 x; Kruisbeek nabij Steenberg 1937 x; leemkuilen bij Dorst, gem. Oosterhout 1956 1 n; Drongels kanaaltje nabij Drunen 1952 en 1953 mogelijk 2 bp, 1966 x; gracht bij Isabellakazerne te Vught 1965 wellicht 1 bp; leemkuilen bij Stiphout 1954 x, 1955 1 n, 1956 1 bp, 1957 en 1958 1 n, 1959 1 δ , 1960 Δ , 1961 1 bp, 1962 2 δ δ , 1963 en 1964 1 δ , 1965 1 bp; Noordervaart tussen Beringen en Nederweert en omgeving 1926 zeker 3 bp, 1927 tussen Helden en Heijthuisen 1929 x, 1930 bij Helden 1 en bij Nederweert 2 bp, 1931 en 1933 bij Helden tenminste 1 en bij Nederweert tenminste 1 bp, 1934 t/m 1944 langs Noordervaart op grens van Heijthuisen en Nederweert geregeld b, 1951, 1952, 1955, 1957 en 1958 langs Noordervaart, gem. Nederweert wellicht 1 bp, 1961 idem en bij Beringen, gem. Helden 1 n, vóór en in 1962 langs Noordervaart en kanaal Helden-Beringen in totaal wellicht 3 à 4 bp, 1964 langs Noordervaart en in gem. Nederweert 1 δ , 1965 hier wellicht weer b, nu in gem. Heijthuisen; Deurnesch kanaal en Helenavaart, gem. Meijel vóór en in 1962 wellicht 3 à 4 bp, 1 n; Kanaal Wessem-Nederweert nabij Kelperbrug 1955 x; leemput bij Baakhoven, gem. Susteren 1959 en 1960 x; bruinkoolplas bij Heerlerheide 1928, 1948 en 1963 x.

De verspreiding in het buitenland

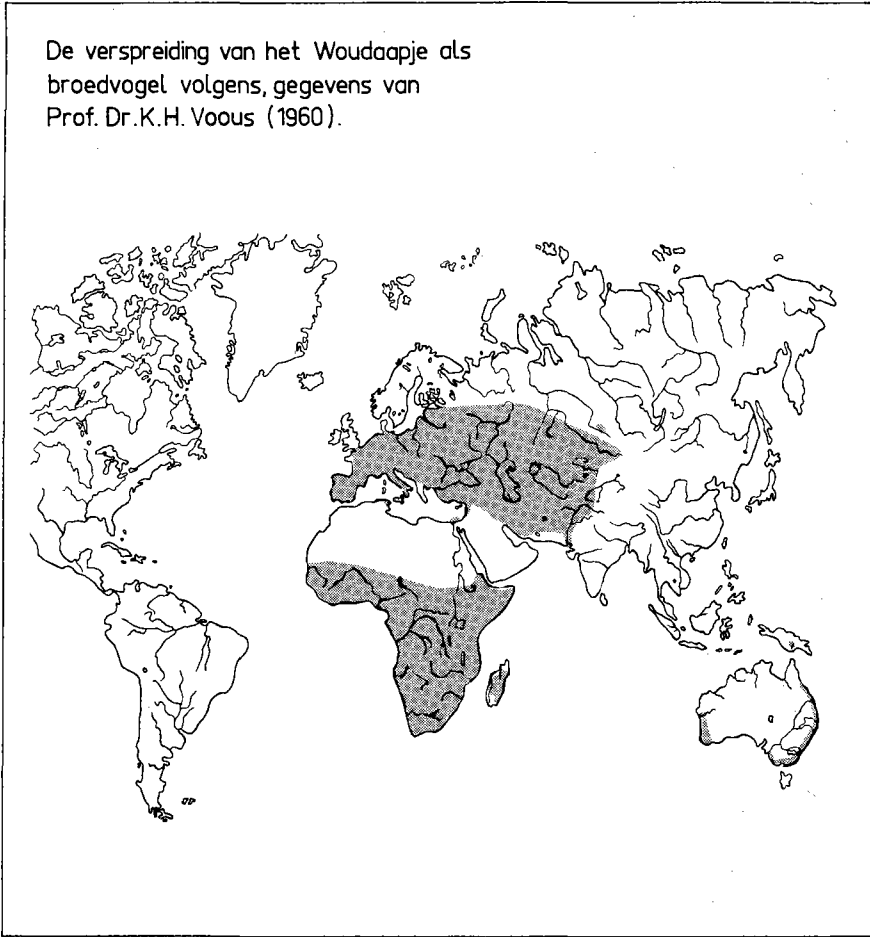
Inzake het broedareaal van het Woudaapje moge worden verwezen naar bijgevoegde kaart, die is ontleend aan de bekende Atlas van de Europese Vogels (Voous 1960).

Uit een oriënterend onderzoek van vakliteratuur uit verschillende Europese landen blijkt, dat het Woudaapje met name in het zuiden en midden van Europa algemeen voorkomt. Globaal genomen zou men verder kunnen zeggen: „hoe noordelijker, hoe minder Woudaapjes”. Toch zijn er uiteraard uitzonderingen op deze regel. Zo wint bijv. ons land het, wat aantal broedparen betreft, wellicht van onze zuiderburen.

Blijkens een in 1962 verstrekte opgave van de heer E. Kesteloot broedde de soort toen in België nl. op tenminste 23 plaatsen, waar het totale aantal broedparen \pm 83 bedroeg.

Vermeldenswaardig is nog, dat uit literatuurgegevens blijkt, dat de Woudaapjes-stand in Midden-Europa pas na 1750 sterk is toegenomen. Mogelijk hebben de vogels zich daar zelfs pas nadien voor het eerst gevestigd. De

De verspreiding van het Woudaapje als broedvogel volgens gegevens van Prof. Dr. K.H. Voous (1960).

240 40

immigranten waren wellicht afkomstig uit Zuid- en Zuid-Oost Europa (zie o.a. von Burg en Knopfli, 1930).

Meer gedetailleerde opgaven over de Woudaapjesstand in Europa zijn te vinden in het meergenoemde uitvoerige verslag.

B e s c h e r m i n g

Het Woudaapje behoort tot de vogelsoorten, die ingevolge de bepalingen van de Vogelwet 1936 in ons land thans volledige bescherming genieten. Dankzij deze wettelijke bescherming hebben de Woudaapjes in Nederland slechts weinig meer te duchten van directe vervolging door mensen. Deze vervolging blijft thans beperkt tot incidenteel uithalen of verstoren van nesten.

Dat dit vroeger anders is geweest, blijkt niet alleen duidelijk uit het grote

aantal geschoten exemplaren, dat zich in diverse verzamelingen bevindt, maar ook uit de in het verslag verwerkte berichten over het verhandelen op grote schaal van jonge Woudaapjes op de markten te Rotterdam en Gouda en de clandestiene export van deze dieren naar Engeland. Zelfs na het in werking treden van de Vogelwet 1936 werd de handel in jonge vogels plaatselijk nog jarenlang druk beoefend. Met name sommige Reeuwijkers en Nieuwkopers hebben zich hieraan lang schuldig gemaakt. Een van hen dankte aan deze praktijken zelfs de bijnaam „de vliethond” (Nieuwkoopse naam voor het Woudaapje; zie Binsbergen, 1941).

Wellicht werd de soort in ons land in vroeger tijden ook gegeten, evenals bijv. in Duitsland het geval was (zie Naumann, 1838).

Bij de vervolging van de soort in binnen- en buitenland heeft de antipathie die vele vissers hebben tegen visetende vogels, stellig mede een rol gespeeld. Uit Rusland komen bovendien klachten over het roven van eieren en jongen van zangvogels, eenden en reigers door Woudaapjes (zie Harber, 1955). Het leegroven van zangvogelnesten door Woudaapjes blijkt trouwens ook plaatselijk in Zwitserland voor te komen (Glutz von Blotzheim, 1962).

Dat de directe vervolging van Woudaapjes in verschillende Europese landen nog steeds niet tot het verleden behoort, bewijzen de terugmeldingen van in Nederland geringde exemplaren, die werden geschoten en gevangen in Frankrijk, Spanje en Italië.

Er dient overigens op te worden gewezen, dat Woudaapjes behalve door directe vervolging ook op indirecte wijze vaak te lijden hebben van de mens. Dit laatste is helaas ook in ons land het geval.

Zo zijn bijv. blijkens de ringresultaten reeds verschillende Woudaapjes de dupe geworden van onze katten. De bovengrondse elektrische leidingen vormen in ons land een ernstige bedreiging voor deze laagvliegende vogels (zie o.a. Hens, 1965).

Verder zijn er verkeersslachtoffers bekend (zie bijv. Verheyen, 1963).

Het verkleinen van het broedareaal door het droogleggen e.d. van moerasgebieden, wat ook door buitenlandse auteurs (zie bijv. von Burg en Knopfli, 1930) is gememoreerd, speelt in Nederland eveneens een rol, zoals blijkt uit de in het verslag opgenomen mededelingen over het verdwijnen van broedbiotopen bij Tietjerk, Zurich, Haarlem, Zevenhuizen, Nieuwkerk a/d IJssel, Gorkum, Leerdam en Philippine.

Er blijven in ons land zo te zien voorlopig nog voldoende uitwijkmogelijkheden over. Zolang echter niet tot in de finesses bekend is, aan welke eisen een goed broedbiotoop behoort te voldoen, blijft voorzichtigheid in deze evenwel geboden.

Gelukkig broedt inmiddels reeds meer dan een derde deel van de Nederlandse Woudaapjes-populatie in terreinen, die officieel tot natuureservaat zijn verklaard, terwijl nog enkele andere broedterreinen op de nominatie staan om als reservaat te worden aangekocht. Het verdient aanbeveling om bij het beheer van moerasreservaten zo mogelijk rekening te houden met de

omstandigheden, die dergelijke terreinen voor Woudaapjes aantrekkelijk kunnen maken of doen blijven.

Zo is bijv. de aanwezigheid van bosjes weliswaar geen *conditio sine qua non*, maar het is wel zo, dat Woudaapjes vaak een sterke voorliefde tonen voor plaatsen waar riet en bosjes elkaar afwisselen. Verder blijken in het algemeen moerasgebieden met een petgaten-karakter duidelijk de voorkeur te genieten boven rietkragen langs grote open watervlakten en boven uitgestrekte rietvelden, waar open water nagenoeg ontbreekt. Snelstromend en diep water worden kennelijk gemeden.

Dat de kwaliteit van het water plaatselijk mogelijk een rol kan spelen bij de achteruitgang, blijkt uit de berichten over het verdwijnen van de soort vanuit de Ackerdijksche plassen, welke verdwijning ter plaatse wordt geweten aan de vervuiling van het polderwater. Het spreekt verder uiteraard vanzelf, dat het waterpeil van groot belang kan zijn, getuige bijv. de in het verslag vermelde tijdelijke verdwijning van de Woudaapjes van de broedplaatsen aan het Flaas bij Lage Mierde en in de leemkuilen bij Stiphout na de grote droogte in 1959.

Het verdient zeker aanbeveling om bij het beheer te zorgen, dat niet alle riet wordt gemaaid, maar dat steeds voldoende dekking, in de vorm van overjarige vegetatie aanwezig blijft.

De recreatie is eveneens een punt dat de aandacht verdient. Zo blijken in ons land met name de speed-boten plaatselijk een bedreiging te vormen voor de Woudaapjes (Lingegebied). Ook bij het plukken van de zgn. riet-sigaren van de lisdodden zijn in ons land reeds meermalen broedgevallen verstoord (Reeuwijk, meded. C. v. d. Starre).

Een plukverbod in de reservaten verdient derhalve zeker overweging.

In België is gebleken, dat grote aantallen hengelaars door het vertrappen van als broed- en voedselgebied van belang zijnde rietkragen de Woudaapjesstand eveneens duidelijk schade kunnen toebrengen (De Maere c.s., 1961).

Over de omvang van de schade door natuurlijke predatoren is slechts weinig bekend. Naar verluid verdedigen Woudaapjes hun nesten fel tegen roverijen door kraaien en eksters (Naumann, 1838). Ratten kunnen echter plaatselijk ernstige bedreiging vormen. Er zijn hierover uit ons land overigens slechts enkele klachten bekend (zie Brouwer, 1943) en deze hebben v.z.b. nog nimmer geleid tot het verloren gaan van broedplaatsen zoals in N.O.-Hongarije, waar het verlaten van een broedplaats door de Woudaapjes werd toegeschreven aan de sterke toename van de muskusratten (Söregi, 1958). De klachten in ons land hebben trouwens geen betrekking op muskusratten, maar op bruine ratten. Interessant is in dit verband, dat men in Oostenrijk een effectieve proef heeft genomen om de Woudaapjes te beschermen tegen deze ratten, die daar veel legsels plachten te roven. In 1963 werden nl. uit 3 gevonden nesten in totaal 16 eieren gehaald en vervangen door gipseieren, waarop de oude vogels rustig doorbroedden. De echte eieren werden in een broedmachine geplaatst, waar zij met succes werden uitgebroed. De jonge

vogels werden daarna naar de nesten teruggebracht, waar zij zonder moeite door de oude vogels werden aanvaard (Graefe, 1964). Hoeveel jongen toen nog door de ratten zijn opgevreten is niet vermeld.

Samenvatting en conclusies

Uit een door het Dienstvak Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer in samenwerking met het Rivon ingesteld onderzoek, waaraan ruim 200 veldwaarnemers hun medewerking hebben verleend, blijkt dat het Woudaapje na 1960 wellicht op tenminste 58 plaatsen in ons land heeft gebroed. Ter verduidelijking dient hierbij te worden opgemerkt, dat gebieden (bijv. de Rijnstrangen tussen Lobith en Pannerden, het Lingegebied tussen Beesd en Gorkum en het Biesboschgebied) die geografisch èèn geheel vormen, bij deze optelling als één plaats zijn aangemerkt.

Dit is echter niet gedaan t.a.v. onderling vrij ver van elkaar gelegen broedplaatsen in de stroomgebieden van onze grote rivieren. Naast de voornoemde 58 min of meer vaste broedplaatsen zijn er in ons land na 1960 nog tenminste 43 dubieuze broedplaatsen geregistreerd.

Verder zijn er nog minstens 51 plaatsen, waar de soort in of vóór 1960 één of meermalen heeft gebroed of anders gedurende één of meer broedseizoenen min of meer geregeld is waargenomen. Het lijkt waarschijnlijk, dat het Woudaapje op tenminste 25 van deze plaatsen ook na 1960 nog heeft gebroed. Tenslotte zijn in het verslag nog 51 plaatsen genoemd, waar de soort slechts één of enkele malen in het broedseizoen is waargenomen en die derhalve voorlopig alleen als zeer dubieuze broedplaatsen worden aangemerkt. Het totale aantal broedparen is wellicht aan sterke schommelingen onderhevig. Dit is althans plaatselijk zeker het geval. Sommige van deze gegevens (bijv. die van Nieuwkoop en Reeuwijk) suggereren een sterke achteruitgang. Daarnaast zijn er evenwel tal van meldingen van broedgevallen op plaatsen, die in de oudere vakliteratuur nimmer zijn genoemd. Ook zijn er berichten over een plaatselijke toename van het aantal broedparen (bijv. Voorne en Kinderdijk). Het lijkt dan ook zeer waarschijnlijk, dat vele lokale aantalsverminderingen worden gecompenseerd door verhuizingen naar andere broedgebieden.

Zekerheid hieromtrent ontbreekt echter tot dusverre helaas. Het is nl. niet duidelijk, in hoeverre de toename van het aantal geregistreerde broedplaatsen samenhangt met die van het aantal veldwaarnemers.

Op grond van de in dit verslag verwerkte inlichtingen lijkt een schatting van in totaal tenminste 170 broedgevallen in ons land per jaar verantwoord. In „top-jaren” bedraagt het aantal mogelijk wel 200 à 225. Het lijkt niet waarschijnlijk, dat er bij de inventarisaties veel broedplaatsen aan de aandacht zijn ontsnapt, maar zelfs als wij er rekening mede houden, dat tengevolge van de geheimzinnige levenswijze een telfout (= tekort) van 30% tot de mogelijkheden behoort, bedraagt het gemiddelde aantal broedparen in ons land nog slechts hoogstens \pm 260.

Het woord „paren” dient overigens met enige voorzichtigheid te worden gehanteerd, omdat volgens sommige auteurs (bijv. Brouwer, 1941) polygamie geenszins uitgesloten is. Een andere moeilijkheid in deze vormt het feit, dat ook ongepaarde ♂♂ in de broedtijd soms teritoria bezetten (zie o.a. van IJzendoorn, 1957). Het is overigens wel duidelijk, dat het Woudaapje landelijk bekeken minder talrijk is dan soorten als Roerdomp, Purperreiger en tot voor kort ook dan de Lepelaar.

Dit is dus in overeenstemming met de kwalificaties van de desbetreffende soorten door de Commissie voor de Nederlandse Avifauna in 1962, die het Woudaapje als „schaars” en de andere voornoemde soorten als „vrij schaars” betitelde.

Het is een gunstige omstandigheid, dat het Woudaapje op zoveel verschillende plaatsen pleegt te broeden. De Woudaapjes-populatie in ons land loopt hierdoor als geheel gezien minder risico's ten gevolge van eventuele plaatselijke ongunstige omstandigheden dan soorten als Purperreiger en Lepelaar, die slechts op enkele plaatsen plegen te broeden. Dat er plaatselijk ongunstige omstandigheden zijn, die kunnen leiden tot een ernstige achteruitgang van het aantal broedparen of zelfs tot een lokaal verdwijnen van de Woudaapjes blijkt behalve uit de reeds genoemde sterke teruggang van het aantal broedparen te Nieuwkoop en Reeuwijk, uit het verdwijnen van de soort van vroegere broedplaatsen bij Tietjerk, Zurich, Haarlem, Delft, Zevenhuizen, Gorkum, Leerdam en Philippine.

De oorzaken van een dergelijke lokale achteruitgang kunnen zeer verschillend van aard zijn, zoals bijv. het verloren gaan van broedbiotopen door ontginning of vervening (Philippine, Tietjerk en Zevenhuizen), wegaanleg en staduitbreiding (Zurich, Kockengen, Gorkum en Haarlem), tijdelijke drukke werkzaamheden in de omgeving (Leerdam) en ernstige waterverontreiniging (Delft).

Verder hebben o.m. ook de op vele plaatsen sterk toenemende recreatie-activiteiten soms voor de Woudaapjes ongunstige gevolgen. Zo zijn in ons land bijv. broedgevallen verstoord bij het plukken van lisdodden door recreanten (Reeuwijk), terwijl er ook klachten worden geuit over een bedreiging van de Woudaapjesstand door snel varende motorboten, die door het veroorzaken van hoge golven wellicht eveneens verschillende broedsels verloren doen gaan (Lingegebied).

Voorts is het geenszins denkbeeldig, dat ook in ons land de Woudaapjesstand plaatselijk ongunstig wordt beïnvloed door het vertrappen van de als broed- en voedselgebied van belang zijnde rietkragen door de steeds groter wordende aantallen hengelaars, evenals zulks reeds in België kon worden vastgesteld.

Het verdient derhalve zeker aanbeveling om bij het beheer van de natuurreservaten, waar Woudaapjes broeden, steeds ernstig rekening te houden met de voornoemde nadelige factoren.

Het feit, dat het Woudaapje zich volgens verschillende ornithologen het

beste van alle reigerachtigen bij cultuur-veranderingen aanpast (zie bijv. Niethammer, 1938) en de omstandigheid, dat de soort wellicht plaatselijk haar areaal in noordelijke richting uitbreidt, wettigt een gematigd optimisme over de toekomstmogelijkheden in ons land.

Dit optimisme wordt nog versterkt door de reeds vermelde berichten over nieuwe vestigingen en plaatselijke toename van het aantal broedparen. Er is zo te zien in ons land nog een overvloed aan broedgelegenheid aanwezig voor Woudaapjes, die ten gevolge van bepaalde milieuwijzigingen ergens moeten verdwijnen. Er is echter toch te weinig bekend over de eisen waaraan een goed Woudaapjesbiotoop moet voldoen om hierover ook maar iets met zekerheid te kunnen zeggen.

Het feit, dat het totale aantal broedparen in ons land zo gering is, maakt het dan ook vooralsnog nodig om de huidige broedplaatsen zorgvuldig te ontzien en waar mogelijk ook verder bij het terreinbeheer rekening te houden met de belangen van de Woudaapjes (zie onder „Bescherming”).

Het ziet er niet naar uit, dat de Woudaapjes in ons land veel te lijden hebben van natuurlijke predatoren, zoals ratten en kraaiachtigen. Hetzelfde geldt t.a.v. een directe vervolging door de mens. Dat de laatstgenoemde factor vroeger wel degelijk een grote rol heeft gespeeld, blijkt uit de in het verslag verwerkte berichten over een levendige handel in jonge Woudaapjes, afkomstig uit Reeuwijk en Nieuwkoop. Dat de vervolging van Woudaapjes door de mens in het buitenland nog steeds vrij veel voorkomt, bewijzen de berichten over het schieten en vangen van in ons land geringde vogels in Frankrijk, Spanje en Italië. Tegenover deze en andere risico's tijdens de trek, staat echter als positieve factor het feit, dat de Woudaapjes, omdat zij de winter in zuidelijke landen plegen door te brengen, geen gevaar lopen het slachtoffer te worden van sneeuw en ijs. Zij kunnen echter mogelijk plaatselijk wel indirect te lijden hebben van strenge winters (vissterfte!).

Een 3-tal al op p. 19 genoemde andere bedreigingen vormen de rondzwervende katten, het verkeer en de bovengrondse elektrische leidingen. Het ziet er helaas naar uit, dat vooral de beide laatstgenoemde factoren in de toekomst steeds meer slachtoffers zullen eisen.

Hoewel duidelijk is, dat Nederland in wereldverband gezien als broedgebied voor de Woudaapjes geen erg belangrijke plaats inneemt, mogen onze broedplaatsen voor wat de N.W.-Europese populatie betreft, wel van vrij grote betekenis worden geacht.

Het is interessant om tot slot nog eens na te gaan aan welke biotopen de Woudaapjes in ons land de voorkeur blijken te geven. Wij komen dan bij benadering voor 1967 tot de gegevens in de navolgende tabel. Ter vergelijking zijn hierbij tevens opgenomen de percentages, die in 1954 en 1958 bij de Roerdomp werden vastgesteld.

	Woudaapje:	Roerdomp:
Laagveenmoerassen	25%	40%
Oeverlanden grote meren	8%	12%
Geëutrophiëerde vennen	11%	7%
Beekdalen	1%	2%
Rivierdalen	25%	15%
Rivierdelta	1%	7%
Hoogvenen	< 1%	< 1%
Duinmeertjes	1%	3%
IJsselmeergebied	1%	4%
Kreken etc.	26%	10%

De rivierdalen, kreken e.d. en de laagveenmoerassen zijn dus de belangrijkste broedgebieden, terwijl verder vooral de geëutrophiëerde vennen van belang zijn. Er dient echter te worden opgemerkt, dat dit soort berekeningen van jaar tot jaar vrij aanzienlijke verschillen te zien kan geven, zoals moge blijken uit het feit, dat de oeverlanden van de grote meren omstreeks 1950 dankzij de toen nog grote aantallen te Reeuwijk wellicht nog met $\pm 30\%$ uit de bus zouden zijn gekomen. Reeuwijk is overigens een gebied, dat eigenlijk een overgang vormt tussen de begrippen grote meren en laagveengebied. Er is, zoals reeds eerder werd opgemerkt, de laatste jaren mogelijk een vrij sterke verschuiving aan de gang van Woudaapjes van oeverlanden van grote meren en laagveenmoerassen naar kreken e.d. en geëutrophiëerde vennen. Wij krijgen hiervan overigens wellicht een wat overtrokken beeld, als gevolg van het groeiende aantal waarnemers op plaatsen, die vroeger zelden of nooit door een ornitholoog werden bezocht. De achteruitgang in vanouds bekende broedgebieden zoals Reeuwijk en Nieuwkoop is echter onmiskenbaar!

Hoewel op tenminste 77 plaatsen, waar Woudaapjes werden waargenomen, wellicht ook min of meer geregeld Roerdompen plegen te broeden, geeft een vergelijking van de percentages in de tabel enkele opvallende verschillen te zien. Dit geldt met name de percentages voor de laagveengebieden, de oeverlanden van grote meren, de rivierdalen en de kreken etc. Uit deze verschillen mag met de nodige voorzichtigheid worden geconcludeerd, dat de Woudaapjes in ons land over het algemeen eerder dan de Roerdompen genegen zijn om genoeg te nemen met kleinere oppervlakten moerasgebied, terwijl er verder op vele plaatsen klaarblijkelijk een voorkeur bestaat voor terreinen, waar de rietbegroeiing langs de rand van het open water wordt afgewisseld door bosjes. Tot de beste broedgebieden in ons land behoren thans stellig de Vechtplassen, de Nieuwkoopse plassen, de Ooypolder c.a., de krekengebieden in Zeeuws-Vlaanderen en het gebied tussen Nederweert, Helden en Meijel.

Dit verslag wordt afgesloten met een welgemeend woord van dank aan allen, die hieraan op enigerlei wijze hun medewerking hebben verleend.

SUMMARY:

The distribution of the Little Bittern

An investigation concerning the distribution of the Little Bittern, (*Ixobrychus minutus*), in the Netherlands has been conducted by the Nature Conservancy Department of the State Forestry Service, with the aid of about 200 amateur ornithologists.

This investigation proves that since 1960 at at least 58 different places Little Bitterns have been breeding. Besides these 58 localities there were an other 43 doubtful breeding-places and at least 51 places, where the species was registered to be a breeding-bird in or before 1960, or where Little Bitterns have been observed more or less regularly during one or more breeding-seasons in or before 1960. It seems likely that at at least 26 of these places one or more breeding-cases occurred in the years 1961-1967. Finally details are given concerning 51 places, where Little Bitterns have been observed only once or a few times during the breeding-season. These places therefore may be considered only as very doubtful breeding-localities.

The average number of annual breeding-cases during the period of 1961-1967 has been estimated to be about 170. In fact it is probably higher and in "top-years" it may amount up to 200 or 225. It does not seem likely that the census was so incomplete that various breeding-places escaped our attention, but even if we count with a possible incompleteness of 30%, the average number of breeding-cases in the Netherlands only reaches a maximum of about 260. Hence it is clear that in our country the Little Bitterns are even less common than rather scarce species as Bittern, Purple Heron and may be even Spoonbill. The bird may be qualified at present as a scarce breeder in lowland marshes (25%), at the shores of large lakes (8%), reed-belts developing in moor-fens or former moor-fens in heathlands, due to eutrophiating (11%), on the borders of brooks and cut-off courses of brooks (1%), in marshy areas in river valleys, such as river-shores, excavations by brickworks and duck-decoys (25%), in marches in the river deltas (1%), in peat-bogs (<1%), dune-lakes (1%), on shorelands of the former Zuiderzee and in marshy areas in the new IJsselmeer Polders (1%), at the shore of creeks and small lakes and in marshy areas in polders (26%).

Of course these percentages may vary rather considerable from year to year, owing to local changes. So for instance the percentage of breeding-cases at the shores of large lakes showed a very sharp decline during the last 10 years owing to a considerable decrease in the numbers of Little Bittern on the breeding-area near Reeuwijk, which formerly was one of the two most important breeding-places in the Netherlands (graph).

In spite of the annual fluctuations the percentages of the breeding-cases in different habitats of the Little Bittern have been compared with those of its "big sister" the Bittern, estimated in 1954 (*Ardea* 42, p. 161) and 1958 (*Ardea* 46, p. 166). With some restrictions it may perhaps be concluded that the smaller species seems likely to accept easier smaller surfaces of marshy vegetation. Nevertheless Bitterns use to breed perhaps more or less regularly on at least 77 places where Little Bitterns have been observed during the breeding-season too. The best habitat seems to consist of reedbeds with some shrubs or trees on the border of open water. Such favourite breeding-places are found for instance in the neighbourhood of Breukelen, Nieuwkoop, Nijmegen and Nederweert. In the northern part of the Netherlands Little Bitterns mostly are very scarce.

This is no amazing fact, because the species nearly reaches here the northern boundaries of its breeding-area.

In spite of local decrease the future of the Little Bittern-population in the Netherlands may be considered with some optimism. This moderate optimism is partly based on the fact that the species still tends to expand its breeding-range in Europa in a northern direction. On the other hand Little Bitterns no longer are persecuted on a

large scale by egg-collecting and robbery of young birds. Since the species is fully protected by the law, in our country only local damage has been done to the breeding-population e.g. by the cultivation of marshlands, water-pollution and increased recreation-activities.

The fact that at present the Little Bitterns are breeding on so many different places in the Netherlands, makes our population as a whole perhaps less vulnerable than that of closely related species as Spoonbill and Purple Heron, which only have a few strongholds in our country.

Fortunately the Little Bitterns do not stay in the Netherlands during the winter; the influence of severe winters therefore stays restricted to temporarily local less favourable feeding-conditions. It is not likely that the Little Bittern in the Netherlands has many natural enemies. Rats and Carrion crows are supposed to be the worst of them, but they certainly do only local damage. On the other hand certain losses may be caused by strolling cats, traffic and electric wiring. The author recommends the managers of marshland-reserves to restrict mowing and burning of vegetation and cutting of trees and shrubs to certain parts of the breeding-area only, because they must be well aware of the risk of disturbing important breeding- and feeding-habitat of the Little Bitterns.

LITERATUUR:

Een volledig overzicht van de 194 boeken en tijdschrift-artikelen, waaraan bij de samenstelling van het verslag gegevens zijn ontleend, is voor belangstellenden ter inzage beschikbaar bij de Stafafdeling Natuurbehoud van het Staatsbosbeheer en bij het Rivon.